

В.А. Журавель, *д-р юрид. наук, професор
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

УДК 343.98

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Криміналістична методика розслідування злочинів, як система знань і самостійний розділ науки криміналістики, в якому відбита сукупність методичних порад по розв'язанню практичних завдань розкриття, розслідування й попередження злочинних проявів відповідно до певних слідчих ситуацій, постійно розвивається, а її положення видозмінюються й оновлюються. Вдосконалення й модернізація криміналістичної методики здійснюються передусім за рахунок узагальнення й теоретичного пояснення накопиченого емпіричного матеріалу й пізнання наукових фактів, що належать до сфери як учинення злочинів, так і їх розкриття, розслідування й попередження.

Розробленню теоретичних

засад формування загальних положень криміналістичної методики й рекомендацій з розслідування окремих категорій злочинів присвячені праці таких провідних учених-криміналістів, як Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, Р.С. Бєлкін, І.О. Возгрін, О.М. Васильєв, А.Ф. Волобуєв, В.К. Гавло, Ю.П. Гармаєв, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, О.Ф. Лубін, Г.А. Матусовський, М.В. Салтевський, М.О. Селіванов, В.В. Тіщенко, С.М. Чурілов, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та ін. Водночас реалії сьогодення ставлять перед науковцями низку проблем, які належать до розглядуваної галузі знань і які потребують першочергового розв'язання. Серед цих проблем перш за все можна назвати такі:

– уніфікація сучасних по-

глядів на криміналістичну методичку як наукову категорію, її мету, завдання, форму, структуру й зміст;

– модернізація існуючих і розроблення нових методичних рекомендацій з розслідування тих чи інших категорій злочинів (ідеться насамперед про нові або ті, що істотно видозмінилися) на підставі запровадження універсальної, базової моделі розслідування злочинів, ситуаційного підходу й більш широкого застосування таких наукових категорій, як криміналістична класифікація злочинів, їх криміналістична характеристика, типові версії тощо;

– викладення відповідних методичних рекомендацій у найбільш доступній для сприйняття формі, в тому числі й у вигляді певних програм розслідування й алгоритмічних схем дій слідчого, що реалізуються на базі сучасних комп'ютерних технологій.

Метою цієї статті є аналіз сучасних наукових концепцій у досліджуваній галузі знань, традиційних та новаторських підходів до розв'язання зазначених проблем.

При вирішенні проблеми уніфікації сучасних поглядів на криміналістичну методичку треба виходити з того, що більшість учених розглядає її як відповідний розділ науки криміналістики або однойменної навчальної дис-

ципліни чи як результат (різновид) наукової продукції. Із цього приводу Р.С.Белкін справедливо відзначав, що необхідно чітко відокремлювати поняття методички як розділу криміналістичної науки і поняття конкретної методички як, так би мовити, продукту цього розділу. Іншими словами, в науці методика формується, на практиці – реалізується [4, с.170].

Поряд із цим у криміналістичній літературі зустрічаються й доволі дискусійні пропозиції щодо тлумачення поняття «криміналістична методика» («методика розслідування злочинів»). Так, Г.А. Матусовський пропонував розглядати цю категорію у 2-х аспектах: як процес розслідування злочинів, специфічну діяльність уповноважених законом органів та осіб, що здійснюється на підставі застосування засобів криміналістичної техніки, прийомів слідчої тактики, методів розслідування певних видів, і як розділ науки криміналістики, що містить систему комплексних криміналістичних рекомендацій по виявленню, розслідуванню й профілактиці окремих видів злочинів. Саме у взаємозв'язку цих 2-х напрямів – практичного й теоретичного, на думку Г.А. Матусовського, методика розслідування злочинів виявляє своє призначення [17, с.358]. Що ж до теоретичного напрямку, тут заперечень

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

немає, оскільки «методика розслідування злочинів» традиційно вважається суто науковою категорією. У той же час бажання розглядати її як синонім категорій «процес розслідування» або «діяльність по розслідуванню» суперечить положенням семантики й етимології, де методика розглядається як сукупність методів, прийомів, операцій пізнання дійсності. Інакше кажучи, методика – це сукупність порад стосовно найбільш ефективних шляхів здійснення діяльності, але не сама діяльність. У зв'язку із цим слід погодитися з А.Ф. Волбуєвим, який вважає, що методика розслідування злочинів формується тільки в результаті узагальнення значної кількості кримінальних справ окремої категорії як сукупність певних теоретичних положень і практичних рекомендацій. І тому категорія «методика розслідування» стосовно розслідування конкретного злочину може вживатися тільки в переносному значенні і з ілюстративною метою, але не в науковому розумінні [8, с.17].

Крім того, науковцям потрібно усвідомити, що однією з найважливіших вимог, що ставляться до визначення наукового поняття з точки зору формальної логіки, є його однозначність [11, с.106]. Багатозначність терміна, зокрема «методика розслідування», породжує зайві непоро-

зуміння й суперечності. Унаслідок цього виникають теоретичні дискусії, які відволікають увагу науковців від задоволення реальних потреб слідчої практики.

Розв'язання завдань з модернізації, вдосконалення існуючих і розроблення нових методик розслідування злочинів передбачають необхідність визначитися по цілому колу питань, зокрема, щодо формування універсальної базової моделі криміналістичної методики розслідування злочинів, здійснення класифікації криміналістичних методик, підвищення пізнавальної функції криміналістичної характеристики окремих видів злочинів за рахунок виявлення й використання кореляційних зв'язків між її елементами і побудови на цій підставі типових версій стосовно особи злочинця, а також викладення методичних рекомендацій у формі відповідних програм розслідування чи алгоритмічних схем дій слідчого.

На підтримку створення універсальної базової моделі криміналістичної методики розслідування злочинів, яка була б єдиною, загальноновизнаною, несуперечливою і служила дослідникам орієнтиром для формування окремих криміналістичних методик різних рівнів, можна навести нижченазвані аргументи.

По-перше, наявність розбіжностей щодо елементного складу

структури окремої криміналістичної методики. Так, І.О. Возгрін включає до цієї структури наступні елементи: а) криміналістичну характеристику злочинів; б) типові слідчі ситуації й програми розслідування злочинів; в) тактику підготовки й провадження найхарактерніших слідчих дій та інших передбачених законом заходів; г) організацію попереджувальної діяльності слідчих при розслідуванні певного виду злочинів [7, с. 294]. М.П. Яблоков у свою чергу в структурі окремих методик вважає за доцільне вирізняти такі відомості: а) криміналістичну характеристику відповідного виду злочину й коло обставин, що підлягають першочерговому й наступному встановленню; б) типові слідчі ситуації, версії і планування; в) першочергові й наступні методи збирання доказової та іншої криміналістичної інформації; г) тактичні й методичні особливості окремих слідчих дій, криміналістичних операцій і взаємодії слідчих з оперативно-розшуковими й інспекційними органами; д) особливості використання спеціальних знань при розслідуванні; е) особливості попередження даних злочинів [16, с.485-486]. Доволі оригінальний підхід до розв'язання розглядуваної проблеми пропонує А.В. Шмонін, який у структурі окремої криміналістичної методики виділяє просторовий і часо-

вий складники. Просторова структура, на його думку, включає: а) слідчу ситуацію; б) планування розслідування, в тому числі й побудову слідчих версій; в) тактичні комплекси; г) предмет доказування (обставини, що підлягають з'ясуванню). Що стосується часової структури, то вона повною мірою відповідає етапності процесу розслідування [23, с. 128].

По-друге, наявність розбіжностей не лише в кількості структурних елементів окремої криміналістичної методики, а й у їх розташуванні. Із вищенаведених прикладів видно, що в структурі спочатку розташовані відомості про типові ситуації, версії і планування, а потім особливості тактики провадження окремих слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Водночас у криміналістичній літературі існують протилежні пропозиції, коли спочатку пропонується розглядати особливості провадження окремих слідчих дій, а лише потім питання висунення версій і здійснення планування, оскільки, на думку прихильників такого підходу, підґрунтям для висунення версій є інформація, яку отримують в процесі проведення певних слідчих дій [14]. Як видається, у даному разі науковці рекомендують не структуру окремої методики як певної інформаційної моделі, а схему процесу розслі-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

дування по конкретній кримінальній справі, що не є тим самим.

По-третє, брак належного взаємозв'язку між наведеними елементами структури, що призводить до викладення інформації у відокремленому вигляді. Так, відомості щодо криміналістичної характеристики злочинів не завжди враховуються при висвітленні питань організації і планування розслідування, передовсім при визначенні типових версій, а якщо типові версії й позначаються, то без посилання на відповідні дані, відображені в цій характеристиці.

По-четверте, превалювання описової форми викладення змісту окремих криміналістичних методик, яка є громіздкою і не дає змогу слідчому, який не має відповідного професійного досвіду, в умовах дефіциту часу й екстремальної ситуації відтворити в пам'яті десятки сторінок цієї методики як оперативного посібника до дій. Для цього в його розпорядженні повинні бути більш лаконічні й чіткі рекомендації, наприклад, у вигляді набору відповідних програм (алгоритмів) дій слідчого в тій чи іншій ситуації, які до того ж можуть бути реалізовані на базі сучасних комп'ютерних технологій.

По-п'яте, відсутність однакості серед учених-криміналістів стосовно визначення етапності процесу розслідуван-

ня. Так, М.П. Яблоков пропонує виділяти початковий, наступний і заключний етапи [16, с.488], А.Ф. Волобуєв [8, с.171,182] і Г.Ю. Жирний [12, с.165] – лише початковий і наступний. Серед аргументів своєї позиції останні зазначають, що процесуальні дії, пов'язані із завершенням провадження по справі, не спрямовані на розслідування злочинів, збирання й перевірку доказів.

По-шосте, брак у сучасних методичних побудовах кінцевої мети, основного призначення криміналістичних методик, що суттєво зменшує рівень їх практичної реалізації.

Отже, суперечливість сучасних уявлень щодо окремих криміналістичних методик полягає в тому, що, з одного боку, за ними визнається статус системи, яка адекватно відбиває процес розслідування конкретної категорії злочинів, а другого – спостерігається різний підхід до з'ясування структурних елементів цих окремих криміналістичних методик, форм викладення матеріалу.

Ось чому при обґрунтуванні типових параметрів базової моделі криміналістичної методики слід виходити з філософського твердження, що всі функціональні системи (а методика саме й можна віднести до них) мають принципово ту ж саму функціональну архітектуру, в якій результат є домінуючим чинни-

ком, стабілізуючим організацію всієї системи [1, с.84]. Крім того, приступаючи до реалізації цього завдання, треба чітко усвідомлювати, що формування теоретичної концепції створення базової моделі криміналістичної методики розслідування злочинів – це складний гносеологічний процес, потребуючий у першу чергу запропонування системоутворюючої ідеї-принципу побудови такого роду моделі, визначення технологічних підходів до її формування, розроблення її логічної й функціональної структури відповідно до етапності й цілеполягання діяльності з розкриття, розслідування й попередження злочинів.

Відзначимо, що в криміналістичних джерелах окремими науковцями здійснено спробу формулювати базову модель криміналістичної методики. Так, на думку Ю.П. Гармаєва, базова модель методики розслідування злочинів – це «чиста структура», представлена 4-ма етапами й завданнями, відповідаючими кожному з них, а також рекомендованими для їх вирішення засобами. Перший етап пов'язано з рекомендаціями по виявленню ознак злочину: це встановлення слідів розслідуваної події, аналіз і перевірка вихідної інформації; другий – по формуванню версій стосовно особи ймовірного злочинця і способів учинення діяння

й виведення наслідків із цих версій; третій – по формуванню обставин, які належить установити й доказати, по підборі засобів і виконавців, визначенню строків і послідовності виконання; четвертий – по реалізації плану розслідування, обранню й використанню тактичних, технічних та інших засобів [9, с.98-107]. Як бачимо, в узагальненому виді під базовою методикою вчений рекомендує мати на увазі елементи організації розслідування злочинів, насамперед планування й побудову версій, подолання протидії розслідуванню.

До певної міри нам зрозуміло бажання Ю.П. Гармаєва запропонувати таку модель, у якій у найбільш лаконічній формі викладалися б поради слідчому щодо організації процесу розкриття й розслідування певної категорії злочинів, у чому, до речі, існує нагальна потреба. У той же час запропонований підхід до визначення змісту і структури базової моделі методики розслідування злочинів не позбавлений недоліків. Розглянемо їх:

1. Наведена модель здебільшого нагадує не методику як загальне керівництво до дії, а програму дій слідчого оперативного характеру, що є різними речами. У нашому розумінні, зміст методики можна викласти як в описовій, так і в алгоритмічній формах, тобто як певну про-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

граму, що розглядається як складова частина методики.

2. Методика за своїм змістом і структурою є ширшою науковою абстракцією, аніж програма дій слідчого, яку, дійсно, можна розглядати як «чисту структуру». Тому викликає заперечення виключення із структури базової моделі методики такого елемента як криміналістична характеристика, тим більше, що й сам Ю.П. Гармаєв не послідовний у своєму твердженні. Так, він наголошує, що розумова і практична діяльність слідчого на початковому етапі розслідування пов'язана з використанням апріорних знань про злочин, які знайшли своє відбиття в криміналістичній характеристиці, тобто ним визнається значення цієї категорії. Якщо ж виключити криміналістичну характеристику з числа елементів базової методики, виникає запитання: з яких джерел буде черпатися інформація про криміналістично значущі ознаки злочину і на підставі яких даних формуватимуться типові версії? Ми глибоко переконані в тому, що така характеристика злочинів є теоретичним підґрунтям побудови методики їх розслідування, оскільки, не дослідивши минулого, неможливо пізнати сучасне. Іншими словами, не дослідивши злочину як події минулого, не викремивши системи його криміналістично значущих ознак, не

можна запропонувати рекомендації по його розкриттю, розслідуванню й попередженню. До того ж дослідження криміналістичної характеристики злочинів, особливо наявність кореляційних зв'язків між її елементами, одночасно означає і створення передумов для формування ієрархічної системи типових версій [13, с.57]. У подальшому ієрархічна система типових версій цілком логічно компонується з обставинами, що підлягають з'ясуванню по кримінальній справі, тобто простежується зв'язок між механізмом злочину, типовими версіями й діяльністю по розслідуванню.

3. Викликає сумнів доцільність включення до числа елементів структури базової моделі методики протидію процесу розслідування, оскільки остання виявляється в доволі усталених формах безвідносно до конкретного різновиду злочинів, вона притаманна перш за все діяльності організованих злочинних груп, а тому може розглядатися в рамках окремого криміналістичного вчення, положення якого будуть поширюватися на будь-які методики [24]. Водночас такий аспект, як профілактична діяльність слідчого, є більш специфічним щодо певних різновидів злочинів і вже на підставі цього заслуговує на включення його до структури базової моделі мето-

дики розслідування самостійним елементом [6].

З огляду на викладене вважаємо є сенс розглядати базову методикою розслідування злочинів у вигляді інформаційно-пізнавальної моделі, що дозволить надати цій структурі організаційної побудови, впорядкувати її елементи, забезпечити більш тісний зв'язок між ними і тим самим підвищити ефективність пізнавальних дій. Розбудову такого роду моделі можна здійснювати на підставі застосування *предметних і функціональних* прийомів дослідження. При цьому в предметній галузі, що характеризує внутрішню архітектуру зазначеної моделі, пропонується виділяти 2 рівні – *ретроспективний і перспективний*. Перший включає в себе криміналістичну характеристику злочину певної категорії, в якій за статистичними показниками відображені кореляційні залежності між її елементами («злочинець – жертва», «сліди злочину – спосіб його вчинення», «місце, час злочину – злочинець» та ін.), а також на підставі аналізу цих кількісних показників сформульовані типові версії стосовно особи злочинця й жертви, мотивів злочину та інших обставин. Інакше кажучи, тобто ретроспективний рівень розглядуваної моделі відбиває типові варіанти злочинної діяльності, характерні ознаки особи зло-

чинця й жертви, сліди такої діяльності й можливі їх джерела, місця виявлення тощо.

Перспективний рівень, на відміну від ретроспективного, описує не сам злочин, а процес його розкриття й розслідування. Це своєрідна типова криміналістична модель здійснення останнього. Зазначений рівень містить такі елементи: а) типові слідчі ситуації відповідно до певного етапу розслідування; б) програми розслідування (мета, завдання й напрямки розслідування, зумовлені слідчими ситуаціями й обставинами, що підлягають з'ясуванню по конкретній категорії злочинів); в) типові системи слідчих дій та оперативно-розшукових заходів або їх сполучення (тактичні операції) як засоби впливу на слідчі ситуації, перевірки версій і вирішення стратегічних і тактичних завдань.

Разом з предметним аспектом у розглядуваній моделі вирізняється й функціональний, що повною мірою відповідає положенням теорії відображення. Здійснюючи дії по управлінню процесом розкриття й розслідування злочинів (а саме це і є її головним призначенням), ця модель виступає єдиним цілісним механізмом зі сталими й надійними зв'язками між елементами, до складу якого входять об'єкт і суб'єкт впливу, канали руху й передачі інформації. При

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

цьому взаємозв'язок здійснюється між елементами як одного рівня, так і різних рівнів, тобто йдеться про наявність внутрішніх і зовнішніх каналів обміну інформацією.

Що стосується рівнів, то в межах ретроспективного головного каналом руху інформації – це «криміналістична характеристика – типові слідчі версії», у межах перспективного – «типові слідчі ситуації – програма розслідування – системи слідчих дій». Складнішим, безумовно, є обмін інформацією між елементами різних рівнів, який схематично можна подати в такий спосіб: «типові слідчі ситуації – типові слідчі версії – програма розслідування – системи слідчих дій (тактичні операції)». Іншими словами, інформація з такого елемента перспективного рівня, як типові слідчі ситуації, синтезується з інформацією елемента ретроспективного рівня – типові слідчі версії, зумовлюючи мету, стратегічні й тактичні завдання розслідування, вирішення яких можливе за рахунок застосування певної системи слідчих дій та оперативно-розшукових заходів або відповідних тактичних операцій.

Аналізуючи запропоновану модель, відзначимо, що це одна з перших спроб сформулювати базову криміналістичну методику саме в такій формі, розкрити її

внутрішню архітектуру й процесу функціонування. Безумовно, далеко не всі положення безспірні. Але правильним вважається те, що до структури інформаційно-пізнавальної моделі базової криміналістичної методики входять елементи, що включають різнопланову інформацію, з одного боку, про злочин, а з другого – про процес і результат його пізнання. Крім того, в запропонованій моделі чітко простежуються зв'язки між цими елементами, а саме: а) між криміналістичною характеристикою і типовими версіями; б) між типовими версіями і обставинами, що підлягають з'ясуванню; в) між цими обставинами і плануванням; г) між плануванням і слідчою ситуацією; д) між слідчою ситуацією і тактико-технічними засобами. На нашу думку, такий підхід дійсно сприятиме реалізації завдання криміналістики щодо розробки типових моделей злочинної діяльності і типових криміналістичних моделей розслідування.

Щодо мети, тобто основного призначення криміналістичної методики, яка в сучасних методичних побудовах майже не фігурує, то з цього приводу вченими-криміналістами висловлювалися різні судження. Так, О.Ф. Лубін вважає, що основне призначення криміналістичної методики полягає у формуванні окремих дока-

зових систем [18, с.26], а М.О. Селіванов узагалі розглядає її як технологічну програму доказування по кримінальній справі [20, с.112]. Підтримуючи позицію вказаних учених, метою базової методики, яка, безумовно, повинна бути присутньою в кожній конкретній методиці, вважаємо за доцільне проголосити формування системи необхідних доказів. Ідеться про певну сукупність якісних доказів, необхідних для прийняття обґрунтованих і скоординованих процесуальних та інших рішень.

Ще однією обов'язковою умовою успішного формування нових і модернізації існуючих криміналістичних методичних рекомендацій є визначення концептуальних підходів стосовно технології створення самих методик. Розв'язання цієї проблеми залежить насамперед від наявності єдиної загально визнаної й несуперечливої класифікації методик розслідування злочинів, оскільки до різних класифікаційних рівнів цих методик можуть бути запропоновані різні технологічні підходи з їх утворення (розбудови). Незважаючи на доволі різні підходи до класифікації криміналістичних методик [Див.: 10; 19] можна стверджувати, що на сьогодні найбільш усталеною і придатною є 4-рівнева структура, що включає в себе:

(1) *міжвидові (групові)* криміналістичні методики розслідування (групи злочинів, диференційованих відповідно до групування їх в Особливій частині КК й на підставі криміналістично значущих ознак, притаманних декільком видам, наприклад, методика розслідування злочинів, учинених (а) неповнолітніми, (б) організованими злочинними угрупованнями, (в) у сфері підприємницької діяльності тощо, де об'єднуючою криміналістичною класифікаційною ознакою виступають особа злочинця, сфера реалізації його злочинного наміру тощо);

(2) *видові* криміналістичні методики розслідування (види злочинів, чітко визначені у відповідних розділах Особливої частини КК, як-то методика розслідування шахрайства);

(3) *підвидові* криміналістичні методики розслідування (підвиди чи різновиди, виділені з-поміж злочинів одного виду за криміналістично значущими ознаками; приміром, до такого виду злочинів, як умисне вбивство, виділяють такі підвидові методики (мікрометодики), як-от методика розслідування вбивств (а) з розчленуванням; (б) на замовлення; (в) учинених у перебігу протистояння організованих злочинних груп; (г) на релігійному підґрунті та ін. У цьому сенсі криміналістична класифікація є більш диференційованим утворенням, аніж кримі-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

нально-правова, що тісніше наближає її до запитів практики);

(4) *комплексні* криміналістичні методики розслідування злочинів, у яких відображені рекомендації з розслідування комплексів взаємопов'язаних злочинних дій, об'єднаних на підставі одночасного врахування кримінально-правових й криміналістичних критеріїв класифікації злочинів. Спільність цих злочинних проявів обумовлена тим, що на практиці вони вчиняються в реальних та ідеальних сукупностях. При цьому вони охоплюються єдиним умислом організаторів, підбурювачів, пособників і виконавців, спільною метою й мотивами, загальним механізмом реалізації злочинного задуму тощо. Ідеться про єдиний ланцюг злочинної поведінки, зокрема, про так звану технологію злочинного збагачення, наприклад, коли розслідування предикатного (основного) злочину поєднано з розслідуванням спорідненої з ним легалізації, яка в даному випадку виступає останньою ланкою в такого роду злочинній діяльності. Розслідування подібних комплексів злочинних дій зумовлює специфіку висунення й перевірки слідчих версій, здійснення планування, тактику провадження окремих слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, особливості проведення тактичних операцій та ін.

Запропонована класифікація дозволяє не тільки чітко поділити криміналістичні методики за ступенем узагальнення, рівнем конкретизації окремих методичних рекомендацій, а й визначити різні підходи до технології їх утворення. Так, одним з підходів вважається той, за яким типові криміналістичні методики, як науковий продукт, розробляються на базі результатів узагальнення судово-слідчої практики, а відтак, вважаються найбільш оптимальними, дійовими (наприклад, розробка підвидової криміналістичної характеристики з детальним аналізом її елементів, виявленням кореляційних залежностей між якими можлива тільки на базі значного емпіричного матеріалу). Саме підвидові криміналістичні методики найбільше наближені до потреб практики, тому що саме на такому рівні можливі формулювання конкретних завдань розслідування й побудова алгоритму їх розв'язання.

Дійсно, зачатки криміналістичної методики закономірно виникають там і тоді, де й коли з'являються знання про той чи інший вид злочину (злочинної діяльності), що знаходять своє відбиття у відповідній криміналістичній характеристиці. І в якій мірі досліджена злочинна діяльність, в такій же мірі формується й конкретна методика розслідування злочинів. Іншими словами, між

новим механізмом злочину і новою криміналістичною методикою розслідування завжди існує нерозривний генетичний зв'язок, тобто механізм злочину знаходить своє віддзеркалення в технології (конкретній методиці) розслідування. Поряд із цим необхідно чітко усвідомлювати, що сформулювати останню за рахунок отримання нового емпіричного знання – це досить кропітка, трудомістка робота. У силу зазначеного емпіричні спостереження в багатьох випадках провадяться науковцями поверхнево, а відомості, відображені в криміналістичних характеристиках, мають низький рівень репрезентативності і як наслідок – автори результати своїх наукових розробок називають «основи методики» або просто «розслідування». Більше того, окремі вчені уникають необхідності створення інформаційного підґрунтя окремої методики, так би мовити, з нуля, оскільки це процес тривалий і складний, а віддають перевагу деякій «модернізації» раніше детально розроблених і відносно усталених методик, аніж опрацюванню нових. Такого роду вибірковість є хибною за своєю сутністю і справедливо неодноразово зазнавала заслуженої критики деяких науковців [2, с.27]. За таких умов з'являються підстави констатувати, що наука йде услід за практикою.

Сучасний етап розвитку кри-

міналістики, активізація її прогностичної функції зумовлюють можливість застосування іншого напрямку, за яким методики розслідування певних категорій злочинів створюються на підставі наукових розробок. У таких випадках наука випереджає практику, компенсує брак необхідного емпіричного матеріалу або узагальнює існуючі рекомендації за типовими ознаками, притаманними не одному виду злочинів, а цілій їх групі. Ідеться перш за все про такі наукові абстракції, як міжвидові криміналістичні методики, тобто методики розслідування тих злочинів, які ще не набули поширеної практики застосування, не є достатньо репрезентативними для узагальнення практики їх розслідування або мають латентний характер. Навіть за цих обставин учені-криміналісти не вправі чекати, доки практика накопичить тисячі судових прецедентів, перш ніж розпочнеться їх узагальнення й формування відповідних рекомендацій. Навпаки, спираючись на прогностичне бачення ймовірних шляхів розвитку та структурних змін злочинних проявів, міжнародний досвід боротьби з ними, науковці повинні з випередженням забезпечувати слідчі органи необхідними методичними рекомендаціями. Саме для цього й застосовуються такі науково-прогностичні засоби, як аналогія, екс-

траполяція, моделювання.

Серед найбільш перспективних напрямків удосконалення й модернізації існуючих криміналістичних методик слід визнати підвищення пізнавальної функції криміналістичної характеристики окремих видів злочинів за рахунок виявлення й використання кореляційних зв'язків між її елементами і побудови на цій підставі типових версій стосовно особи злочинця, а також викладення методичних рекомендацій у формі відповідних програм розслідування чи алгоритмічних схем дій слідчого.

Незважаючи на значущість криміналістичної характеристики окремих видів злочинів [3, с.16-21], її функція ще й дотепер не отримала належного розвитку, який відповідав би складним завданням, що стоять перед наукою і практикою у сфері боротьби зі злочинністю. Зокрема, такі питання, як виявлення й використання кореляційних зв'язків між елементами останньої, застосування сучасних комп'ютерних технологій і математичних методів щодо збирання й оброблення необхідних емпіричних даних, потребують самостійного наукового дослідження [21]. Ось чому, відсутність такого роду наукових доробок стала підставою для невтішних висновків щодо перспектив самої криміналістичної характеристики й від-

несення її до розряду криміналістичних фантомів [5, с. 223].

Ступінь сформованості криміналістичної методики, рівень її практичної реалізації залежить також і від того, в якій формі викладено необхідні методичні рекомендації. Як уже зазначалося, на сьогодні криміналістичні методики існують, як правило, в описовій формі. Водночас, на думку вчених і практиків, більш перспективним є впровадження певних програм розслідування й алгоритмічних схем дій слідчого в тих чи інших ситуаціях [22]. Але сама побудова криміналістичних алгоритмів, як більш високого рівня наукових розробок у цій галузі знань і більш оптимальної форми викладення порад слідчому, у свою чергу, передбачає необхідність розв'язання низки проблем. При цьому треба пам'ятати й ураховувати, що криміналістична методика (в будь-якій формі її викладення) завжди зберігатиме певний рівень абстракції, оскільки неможливо без останку типізувати всі можливі версії й ситуації розслідування. Саме в силу певного рівня абстракції криміналістична методика не може претендувати на повну так звану технологічність, яка стовідсотково забезпечувала б досягнення мети слідчої діяльності.

Отже, формування нових і вдосконалення існуючих криміналістичних методик розсліду-

вання окремих видів злочинів має здійснюватись на підставі аналізу потреб судово-слідчої практики, міжнародного досвіду, прогностичного бачення ймовір-

них шляхів розвитку та структурних змін злочинних проявів, застосування ситуаційного підходу, новітніх інформаційних технологій та алгоритмічних схем.

Список літератури: 1. *Анохин П.К.* Философские аспекты теории функциональной системы. – М.: Наука, 1978. – 286 с. 2. *Бахин В.П.* Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования. – Киев: Лыбидь, 1991. – 142 с. 3. *Бахин В.П.* Криминалистическая характеристика преступлений как элемент расследования // Вестник криминалистики. – М., 2000. – Вып. 1. – С. 16-21. 4. *Белкин Р.С.* Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике. – М.: Юрид. лит., 1988. – 304 с. 5. *Белкин Р.С.* Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. – М.: НОРМА (Изд. гр. НОРМА-ИНФРА-М), 2001. – 240 с. 6. *Борідько О.А.* Криміналістична профілактика як структурний елемент методики розслідування злочинів: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2005. – 20 с. 7. *Воззрин И.А.* Введение в криминалистику: история, основы теории, библиография. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. – 475 с. 8. *Волбуев А.Ф.* Проблемы методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва. – Х.: Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. – 336 с. 9. *Гармаев Ю.П.* Проблемы создания криминалистических методик расследования преступлений: Теория и практика / Ю.П. Гармаев, А.Ф. Лубин. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2006. – 303 с. 10. *Головин А.Ю.* Криминалистическая систематика. – М.: ЛексЭст, 2002. – 338 с. 11. *Горский Д.П.* Определение. – М.: Наука, 1974. – 326 с. 12. *Жирный Г.Ю.* Структура окремих криміналістичних методик розслідування певних категорій злочинів // Актуальні проблеми сучасної криміналістики: Матер. міжнар. наук.-практ. конф.: У 2-х ч. – Ч.2. – Сімферополь: Доля, 2002. – С. 164-167. 13. *Журавель В.А.* Криміналістична характеристика злочинів: реальність чи ілюзія? // Правничий часопис Донецького університету. – Донецьк, 2001. – №1(6). – С. 56-60. 14. *Калустіна М.В.* Розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті: Монографія. – Х.: Право, 2008. – 192 с. 15. *Коновалова В.О.* Алгоритмізація в теорії криміналістики // Вісн. Акад. прав. наук України. – Х.: Право, 2007. – Вып. 1 (48). – С. 169-174. 16. Криминалистика: Учебник для вузов / Отв. ред. *Н.П. Яблоков.* – М.: Изд-во БЕК, 1995. – 708 с. 17. Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. *В.Ю. Шелітька.* – К.: Вид. Дім « Ін Юре», 2001. – 684 с. 18. *Лубин А.Ф.* Обоснованное решение как цель доказывания в уголовном судопроизводстве // Современные проблемы уголовного судопроизводства: Сб. науч. ст. / Под ред. В.Т. Томина и А.Ф. Лубина. – Н. Новгород, 1999. – С. 25-36. 19. *Образцов В.А.* Криминалистическая классификация преступлений. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1988. – 176 с. 20. *Селиванов Н.А.* Советская криминалистика: система понятий. – М.: Юрид. лит, 1982. – 152 с. 21. *Синчук В.Л.* Кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики та їх використання у методиці розслідування вбивств: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України. – Х., 2004. – 20 с. 22. *Шаталов А.С.* Криминалистические алгоритмы и программы: Теория. Проблемы. Прикладные аспекты. – М.: Лига Разум, 2000. – 252 с. 23. *Шмонин А.В.* Методика расследования преступлений: Учеб. пособ. – М.: ЗАО Юстицинформ, 2006. – 464 с. 24. *Щур Б.В.* Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами: Монографія. – Х.: Гриф, 2005. – 176 с.

Надійшла до редакції 08.12.2008 р.